в практиці відчувались певні зрушення щодо вдосконалення питання відшкодування шкоди.

Це стосується перш за все його процесуальних особливостей, які дуже часто в неправильному їх застосуванні призводять до негативного результату для того, хто постраждав (кому заподіяна шкода).

Судді повинні приймати рішення, виходячи із власного розуміння права, на основі власних переконань і життєвого досвіду. Але, чи завжди можна визначити індивідуальні і особистісні особливості позивача після візуальних і вербальних контактів з ним, тім більше в межах наданих йому ЦПК України строків.

Тим паче що суддя далеко не завжди має необхідні медичні і психологічні знання. Тому, я переконана, що вихід у призначенні в кожному конкретному випадку судової експертизи, яка дасть змогу майже кожного разу більш об'єктивно вирішувати справу. Погоджуюся, що впровадження експертизи при визначенні розміру моральної шкоди — справа не з легких. Вона потребує чимало часу та зусиль. Але для належного захисту прав громадян кроки в цьому напрямку необхідно робити вже сьогодні.

Література

1. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України. — К.: Істина, 2003.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, № 254/96-ВР.
3. Рязановский В. А. Единство процесса. — М., 1996.

УДК 347.736(477)

Л. А. Островська

НЕПРЯМІ (ПОХІДНІ) ПОЗОВИ КРЕДИТОРІВ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ

Законодавство та судова практика України визнають право кредиторів моряків у низці випадків подавати позови про визнання недійсними правочинів боржника. В першу чергу це стосується правочинів, за якими відчужується майно боржника, на яке може бути звернено стягнення. Хоча в Україні визнається право кредиторів звертатися до суду з позовами про визнання недійсними договорів боржника, такі позови не розглядаються в теорії цивільного права та процесу як похідні. У судовій практиці вважається, що кредитори звертаються до суду за захистом їх власних прав та інтересів, які порушуються укладеним боржником правочином. У той же час необхідно визнати, що такі позови мають ознаки, які дозволяють віднести їх до похідних.

По-перше, такі позови заявляє одна особа (кредитор) з приводу правовідносин, які виникли між двома іншими особами (боржником та його контрагентом).

© Л. А. Островська, 2008

По-друге, кредитор, який заявляє позов, не має повноважень від особи, яка уклала оспорюваний договір, тобто діє не як представник.

По-третє, подання таких позовів здійснюється в юридичних інтересах боржника, оскільки самі правочини, які оспорюють кредитори, є економічно невигідними для боржника, спрямовані на погіршення його фінансового чи майнового становища (як правило, зменшення його активів).

По-четверте, в результаті визнання правочину недійсним та застосування такого наслідку недійсності правочину, як реституція, повернення майна або грошових коштів здійснюється боржнику, а не кредитору, який заявив позов. Тобто вигодонабувачем за позовом виступає не його заявник, а інша особа, в інтересах якої він подається.

Хоча на практиці правочин боржника, укладений з третьою особою, і призводить до зменшення активів боржника, може видаватися таким, що не відповідає інтересам кредиторів, з правової точки зору, права та інтереси кредитора порушуються не внаслідок укладеного правочину, а через зменшення активів боржника. Іншими словами, безпосередня шкода завдається інтересам кредитора не правочином, укладеним боржником з третьою особою, а тим, що вимогу кредитора не може бути задоволено за рахунок наявного в боржника майна. Іншими словами, інтерес кредитора полягає у наявності боржника достатнього майна для покриття вимог кредитора, а не в тому, щоб боржник міг чи не міг укласти певний правочин. Тому вимога кредитора про визнання недійсним того чи іншого правочину боржника є похідною від інтересу кредитора у збільшенні активів боржника. Однак збільшення активів як таке є в інтересах також самого боржника, причому такий інтерес має пріоритет перед інтересом кредитора, оскільки саме боржник є учасником спірних правовідносин з укладення певного правочину. Тому необхідно визнати, що вимога кредитора про визнання недійсним правочину боржника є похідною від інтересу боржника у збільшенні його активів, в якому має частковий інтерес кредитор.

Оскільки кредитори за такими позовами подають позови з питань правовідносин, учасниками яких вони не є, нормальне функціонування цивільно-правових відносин вимагає, щоб таке «втручання» кредиторів у ці правовідносини здійснювалося в інтересах одного з учасників цих відносин, тобто за механізмом похідного позову, коли до суду звертається одна особа (кредитор), яка не є учасницею спірних правовідносин, а вигоду від такого звернення отримує інша особа (боржник), яка є учасницею таких правовідносин.

У судовій практиці та теорії США позови кредиторів все частіше розглядають в ролі похідних. Розгляд таких позовів за правилами про похідні позови дозволяє найкращим чином забезпечити дотримання інтересів усіх кредиторів юридичної особи, оскільки за правилами усе отримане за похідним позовом надходить на рахунок не особи, яка подала позов, а юридичної особи, в інтересах якої позов подано. Відповідно, в разі звернення одного з кредиторів з позовом до третьої особи та стягнення з неї коштів боржника або повернення від неї майна боржника майно буде повернено самій такій юридичній особі, а отже

за його рахунок зможуть отримати задоволення своїх вимог усі кредитори на рівних підставах, а не лише кредитор-заявник вимоги.

Російський автор О. О. Власов також визначає деякі позови кредиторів, зокрема позови кредиторів одного з подружжя про виділ долі одного з подружжя-боржника зі спільної сумісної власності, як похідні [1].

Пряма вказівка на право кредиторів пред'явити позов про визнання недійсним певного правочину боржника міститься в законодавстві України про банкрутство.

Зокрема, ч. 9 ст. 47 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачає, що угоди громадянина-підприємця, пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна громадянина-підприємця заінтересованим особам протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів.

Для банкрутів — юридичних осіб аналогічне повноваження на звернення до суду за визнанням договорів недійсним передбачено для керуючого санацією (ст. 17 Закону) та ліквідатора (ст. 25 Закону). Зокрема, відповідно до ч. 11 ст. 17 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» угода боржника, у тому числі та, що укладена до винесення господарським судом ухвали про санацію, може бути визнана господарським судом за заявою керуючого санацією відповідно до цивільного законодавства недійсною, якщо: угода укладена боржником із заінтересованими особами і в результаті якої кредиторам завдані чи можуть бути завдані збитки; угода укладена боржником з окремим кредитором чи іншою особою протягом шести місяців, що передували дню винесення ухвали про санацію, і надає перевагу одному кредитору перед іншими або пов'язана з виплатою (видачею) частки (паю) в майні боржника у зв'язку з його виходом.

Суди обмежувально тлумачать ці умови, тобто і кредитори і арбітражний керуючий мають право звернутися з позовом про визнання недійсними правочинів боржника тоді і лише тоді, коли така угода була укладено після порушення справи про банкрутство чи протягом 6 місяців, які передували такому порушенню. Крім того, важливо, що можна оспорювати лише правочини, які укладені самим боржником. Якщо правочин було вчинено третьою особою про відчуження майна, належного боржнику, то положення не може бути застосовано. Прикладом може служити постанова Вищого господарського суду від 10 лютого 2004 р. у справі № 10/489. Приватне підприємство «Фірма «Росса» в особі керуючого санацією звернулося до суду з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу між двома відповідачами — ЗАТ «Лігобуд» та підприємством з іноземними інвестиціями «Вітал-Терг». Позивач стверджував, що перший відповідач продав другому відповідачу майно позивача за відсутності на це повноважень. З посиланням на п. 7.11 Закону про відновлення платоспроможності, серед інших доводів, у позові було відмовлено.

Однак право кредиторів звернутися з позовом про визнання недійсним правочину боржника не зводиться до вимог, які може бути пред'явлено в рам-

ках процедури банкрутства. У судовій практиці визнається право кредиторів юридичної особи звертатися до суду з позовами про визнання недійсними договорів, укладених такою особою, які як правило стосуються відчуження майна такої особи, на яке кредиторами може бути звернено стягнення.

Прикладом може служити рішення Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 23 жовтня 2006 р., залишене в силі ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 15 січня 2007 р. у справі № 22-117/07/2007. У 2000 р. позивачка, яку було «виведено» зі складу учасників ТОВ «Маяк» у 1999 р., звернулася з позовом до ТОВ. Вона просила переглянути розмір частки майна ТОВ, яке було виплачено їй при виході з товариства. У 2003 р. вона заявила додаткові вимоги та просила визнати недійсним договір купівлі-продажу від 1999 р. між ТОВ та двома-фізичними особами, за яким об'єкт нерухомого майна ТОВ було продано двом фізичним особам. Вимогу про визнання недійсним договору позивачка мотивувала тим, що «укладення спірних угод порушило її права як кредитора, оскільки фактично покупці отримали у власність майно, яке було частиною статутного фонду, частина якого належить їй. Фізичних осіб залучено як співвідповідачів. Суд, розглянувши вимоги позивачки по суті, відмовив у задоволенні позову з обох питань. При цьому важливо, однак, що судом було фактично визнано право позивачки звернутися до суду за визнанням недійсним договору, укладеного між ТОВ, учасником якого вона колись була, та третіми особами. Підставою для відмови в позові став лише пропуск строку позовної давності, оскільки вимоги про визнання недійсним договору було пред'явлено лише у 2003 р., тобто за цією вимогою було пропущено строк позовної давності. Рішення місцевого суду залишено в силі ухвалою апеляційного суду Запорізької області.

Приймаючи вимоги кредиторів про визнання недійсними правочинів боржника суди керуються вимогами ч. 5 ст. 216 Цивільного кодексу України, відповідно до якої вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлено будь-якою заінтересованою особою. Щодо оспорюваних правочинів боржника підставою для подання позову кредитором може бути ч. 3 ст. 215 Цивільного кодексу України, відповідно до якої якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним.

Відповідно до встановленої судової практики кредитори визнаються заінтересованими особами в питаннях про визнання недійсними правочинів боржника. Однак відсутні законодавчі положення, які б дозволяли визначити, в яких випадках кредитори є достатньо зацікавленими для того, щоб подати такий позов.

Як приклад можна навести справу № 14/59 господарського суду м. Києва за позовом ЗАТ «Українська промислова страхова компанія» до ВАТ «Акціонерний банк «Столичний» про визнання недійсним рішення загальних зборів від 21 грудня 2001 р. Одночасно з цією справою Дніпровським районним судом м. Києва було порушено провадження у справі за позовом В., який володіє однією акцією ВАТ (що становить 0,00002% голосів), до ВАТ «Акціонерний

банк «Столичний». В. заявив позов про визнання загальних зборів від 21 грудня 2001 р. такими, що відбулися, а їх рішень — правомірними та спонукання відповідача виконати рішення загальних зборів. Рішенням Дніпровського районного суду м. Києва від 28 грудня 2001 р. позов задоволено. Це рішення покладено в основу рішення господарського суду м. Києва. Таким чином, наслідком порушення права акціонера, який володіє однією акцією, стало визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів комерційного банку. У своєму узагальненні судової практики з питань регулювання діяльності акціонерних товариств Верховний Суд України несхвально оцінив таку практику, звернувши особливу увагу на те, що акціонер, який звернувся з позовом, не мав достатнього інтересу у справі, оскільки володів лише однією акцією, яка не могла впливати на рішення загальних зборів [2].

Однак уявімо, що у цьому прикладі загальні збори акціонерів вирішили передати основні активи банку, скажімо, будівлі відділень банку, до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, створеного банком. Чи могло б бути визнаним недійсним таке рішення загальних зборів акціонерів за позовом кредитора банку? Чи буде відповідь на це питання різною в разі, коли вимоги кредитора до банку становлять 10 тис. або 10 млн грн? На даний час вказані проблеми та питання залишаються поза сферою правового регулювання, що не сприяє, з одного боку, надійному захисту інтересів кредиторів, оскільки право кредиторів на звернення до суду не є гарантованим, а з іншого боку, стабільності господарського обігу, оскільки кожний правочин знаходиться під загрозою того, що кредитори однієї зі сторін можуть вимагати визнання його недійсним.

Література

1. Власов А. А. Гражданский процесс: Учеб. пособие. — М.: Эксмо, 2005. — 464 с.
2. Узагальнення судової практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про господарські товариства» у частині регулювання діяльності акціонерних товариств: Схвалене постановою Президії Верховного Суду України від 3 березня 2004 р. № 15.

УДК 343.347:349.6(477)

А. М. Притула

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЮРИСДИКЦІЯ УКРАЇНИ У ВИКЛЮЧНІЙ (МОРСЬКІЙ) ЕКОНОМІЧНІЙ ЗОНІ

Юридично в основі розподілу режимів морських просторів за їхнім міжнародно-правовим статусом завжди лежить один чіткий, ясний і явний критерій — наявність або відсутність територіального суверенітету країн. Кожна держава для забезпечення виробничого процесу поширює свої права і юрисдикцію щодо «нейтральних» територій — тобто територій, що не знаходяться в межах державного кордону будь-якої держави. До таких належить відкрите

© А. М. Притула, 2008